

JĘZYK A INNE SYSTEMY ZNAKÓW

Wiemy, że nadciągające ciemne chmury zwiastują ulewę, a wylaniające się spod śniegu krokusy – nadejście wiosny. A skąd kierowca wie, że gdy zobaczy zapalającą się nad skrzyżowaniem czerwone światło, to powinien zatrzymać samochód? Ludzie rozpoznają symptomy zjawisk przyrodniczych na podstawie własnych obserwacji albo doświadczeń przekazywanych sobie nawzajem od pokoleń. Natomiast czerwone światło na drodze to sygnał, który jesteśmy w stanie właściwie odczytać, tylko jeśli znamy jedną z podstawowych zasad ruchu drogowego. Znaczenie przypisywane temu sygnałowi wynika bowiem z pewnej umowy. Czy jest więc coś, co łączy zachmurzone niebo z czerwonym światłem sygnalizatora? Tak, ponieważ i jedno, i drugie to przykłady znaków.

■ CZYM SĄ ZNAKI?

Znaki to wszelkiego rodzaju zjawiska istotne nie ze względu na to, czym są – jaka jest ich zewnętrzna postać – lecz przez to, na co zwracają uwagę. Każdy znak ma **formę** i przyporządkowaną jej **treść** (znaczenie). Forma znaku jest ściśle związana z jego treścią.

ZNAK = FORMA + TREŚĆ

Znaki – w zależności od formy – możemy odbierać za pośrednictwem różnych zmysłów. Niektóre znaki mają postać **wizualną** (np. ikonka koperty na ekranie smartfona oznaczająca aplikację SMS), inne występują w formie **dźwięku** (np. grzmot – oznaka zbliżającej się burzy) lub **zapachu** (np. woń dymu – informacja o tym, że coś się pali).

■ RODZAJE ZNAKÓW

Wśród znaków wyróżniamy **znaki naturalne** (oznaki lub symptomy) i **znaki konwencjonalne** (sygnały), zwane inaczej umownymi.

Znaki naturalne są zbudowane na zasadzie przyczynowo-skutkowej, np. nisko latające jaskółki oznaczają, że zbliża się deszcz. Są to zjawiska naturalne, które człowiek połączył ze skutkami tych zdarzeń (związek między znakiem a tym, co on oznacza, jest więc

naturalny). Trudno w tym przypadku mówić o nadawcy komunikatu. Innym rodzajem są **znaki konwencjonalne**, które zostały wymyślone przez człowieka – mają zatem umowny charakter. Aby zrozumieć znaczenie tego znaku, trzeba się go nauczyć, np. znak drogowy mający kształt białego koła otoczonego czerwoną obwódką jest czytelny tylko dla osoby, która się dowiedziała, że przedmiot o takim wyglądzie stojący przy drodze oznacza zakaz ruchu (związek między znakiem a tym, co on oznacza, jest ustalony na mocy konwencji, czyli ogólnie przyjętej przez określoną społeczność umowy). Znaki konwencjonalne – w odróżnieniu od naturalnych – tworzą uporządkowane zbiory zwane **systemami** lub **kodami** (np. kod flagowy w żeglarskim, system znaków drogowych, alfabet Morse'a).

▪ JĘZYK JAKO SYSTEM ZNAKÓW

Różne rodzaje znaków konwencjonalnych

Systemem znaków umownych jest **język**. Znakami językowymi są całe wyrazy (*czytać, fascynujący, powieść, obyczajowy*) lub ich mniejsze części, którym jest przypisane określone znaczenie (np. częśćka czyt- wyrazu *czytać*). Znaki językowe wyższego rzędu to połączenia wyrazów (*fascynująca powieść, powieść obyczajowa, fascynująca powieść obyczajowa*) oraz – kolejne piętro hierarchii znaków – zdania (*Czytałam fascynującą powieść obyczajową*). Na język składają się nie tylko znaki, lecz także reguły łączenia tych **znaków**, czyli np. **reguły** łączenia wyrazów w zdania. Aby zbudować zdanie zgodne z naszą intencją, musimy m.in. nadać poszczególnym wyrazom odpowiednie formy gramatyczne oraz ustawić te wyrazy we właściwym szyku. Kiedy posługujemy się językiem zgodnie z obowiązującymi w nim regułami, możemy tworzyć ze znaków nieskończoną liczbę nowych, bardziej złożonych znaków (np. zdań, tekstów). Wszystkie znaki danego języka wraz z regułami tworzą spójny system i dopiero znajomość całego kodu sprawia, że możemy zarówno wysyłać, jak i odbierać sygnały, informacje, które rozumiemy, czyli płynnie mówić w danym języku – mamy wówczas odpowiednie **kompetencje językowe**. Język jest jednym z najbardziej skomplikowanych kodów, gdyż obejmuje kilka tysięcy znaków (słów) oraz wiele różnych reguł. Jednak jest on także systemem najdoskonalszym, ponieważ pozwala użytkownikom wyrazić wiele różnorodnych treści, począwszy od prostych informacji, aż po przedstawienie życia wewnętrznego człowieka lub naukowy opis wszechświata.

Poszczególne języki odzwierciedlają wiedzę, doświadczenia i poglądy różnych grup społecznych lub narodowych. Są jakby zwierciadłem, w którym odbija się sposób postrzegania świata. Na przykład język kanadyjskich Inuitów zawiera kilkadziesiąt rzeczowników na określenie różnych rodzajów śniegu. Ta sama zasada dotyczy również poszczególnych ludzi.

PO PRZECYTANIU

1. Jakim rodzajem znaku jest widok dymu wydostającego się z komina, a jakim – znak dymny stosowany np. przez plemiona indiańskie? Wyjaśnij, na czym polega różnica między tymi dwoma rodzajami znaków.

2. Podaj dwa przykłady par znaków, które odsyłają do tej samej treści, ale docierają do odbiorcy za pośrednictwem różnych zmysłów.
3. Przedstaw w zeszycie za pomocą kodu ikonicznego (rysunków, piktogramów, emotikonów itp.) wartości, które są dla Ciebie ważne. Następnie ujmij tę samą informację w formie słownej i uzasadnij wybór wskazanych przez Ciebie wartości.
4. Podzielcie się na grupy i kolejno przedstawcie w formie pantomimy dowolne emocje. W tym czasie zadaniem pozostałych grup będzie odczytanie sensu poszczególnych komunikatów. Na koniec wspólnie oceńcie, które wystąpienie było Wam najłatwiej rozszyfrować, i przeanalizujcie te wystąpienia, z których odczytaniem mieliście najwięcej problemów.
5. Porównaj sposób przekazywania informacji za pomocą słów z innymi sposobami (np. z emotikonami albo z mową ciała). Na czym polega wyjątkowość porozumiewania się za pomocą mowy?
6. Co sprawia, że możemy sprawnie posługiwać się danym językiem? Jakie metody uczenia się języków obcych uważacie za najskuteczniejsze? Przedstawcie Wasze argumenty podczas dyskusji w klasie.
7. Wyrazu „język” używamy m.in. w znaczeniach:
 - 1) ‘sposób wyrażania się charakterystyczny dla pewnej osoby lub grupy osób’;
 - 2) ‘sposób wyrażania treści przyjęty w jakiejś dziedzinie aktywności człowieka’.W którym z podanych zdań wyraz „język” został użyty w znaczeniu 1), w którym – w znaczeniu 2), a w którym – w znaczeniu przenośnym? Odpowiedź uzasadnij.

- a) Przedmiotem analizy jest język Mirona Białoszewskiego.
- b) Przekładał na język malarstwa najwznioślejsze uczucia.
- c) Przyroda mówi językiem matematyki.

OKIEM ZNAWCY

Czy język zrodził się niczym ameba, mając tylko zarys, który później nabral wyrażnych kształtów? A może był bezkształtną i rozczłonkowaną płataniną, która stopniowo się strukturyzowała i przeistoczyła w spójny system?

Najbardziej znane dziewiętnastowieczne koncepcje poświęcone początkom języka przyjmowały model ameby. Tak zwana teoria „ach!” wywodziła język od instynktownych okrzyków bólu lub radości, takich jak „Uu!”, „Ee!”, „Au!”. Teoria „hau-hau!” przyjmowała, że szczególnie istotne były odgłosy zwierząt, ponieważ pierwotni łowcy naśladowali warki i piski zwierząt, które tropili. Teoria „hej-ho!” wskazuje, że najpierw pojawiły się słowa takie jak „dźwigaj!”, wzięły one początek od mimowolnych stęknęć towarzyszących dźwiganiu i ciągnięciu. [...]

Język szczególnie dobrze służy wzajemnym stosunkom między ludźmi. Nawet jeśli nie ma się nic konkretnego do powiedzenia, rozmowa „oliwi społeczne tryby” [...]. [...] „Czy plotkowanie i brak wzajemnej pielęgnacji powodują, że jesteśmy ludźmi?” – pytają niektórzy badacze. Społeczne pogaduszki mogą być ludzkim ekwiwalentem wzajemnego iskania się, które można zaobserwować u innych naczelnych. Niegdyś nazywano je nawet słownym iskaniem. [...] Kilka czynników wspomagało zapewne plotkowanie, które zastąpiło wzajemną pielęgnację. Ludzie to „nagie małpy”, niewiele mają futra, które mogliby sobie nawzajem iskać. Mowa pozostawia rękom swobodę, można więc czymś je zająć – co w sawannie, gdzie niegdyś żyli ludzie [...], było dość istotne. Dźwięki słychać też w ciemności, a wiadomości przekazuje się w ten sposób szybko.

Jean Aitchison, *Ziarna mowy. Początki i rozwój języka* (fragmenty),
przełożyła Magdalena Sykurska-Derwojed

?
Która z teorii początków języka zaprezentowanych w tekście wydaje Ci się najbardziej przekonująca? A może masz własną? Uzasadnij swój pogląd.